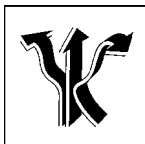

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА
дисципліни
“СОЦІОЛОГІЯ СЕЛА”
(для бакалаврів)

МАУП

Київ 2007

Підготовлено професором кафедри соціології *Б. А. Головко*

Затверджено на засіданні кафедри соціології (протокол № 6 від 08.02.07)

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом

Головко Б. А. Навчальна програма дисципліни “Соціологія села” (для бакалаврів) — К.: МАУП, 2007. — 15 с.

Навчальна програма містить пояснювальну записку, тематичний план, зміст дисципліни “Соціологія села”, питання для самоконтролю, теми контрольних робіт, а також список літератури.

© Міжрегіональна Академія
управління персоналом (МАУП),
2007

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Соціум за просторовою архітектонікою складається з урбаністичної та сільської поселенської мережі. В соціологічному знанні специфіка перебігу соціальних процесів у місті та селі вивчається соціологією міста та села. Соціологія села – складова галузевої соціології, що як наука має усталене визначення об'єкта, предмета та чітку понятійну структуру. Як міждисциплінарна наука, вона виникла на межі досліджень сільського життя в історії, соціології, демографії, етнографії, культурної антропології, економічної теорії, політології і має на меті вивчення багатогранних соціальних процесів села в їх реальному функціонуванні.

Методичні поради містять тематичний план курсу “Соціологія села”. Зміст лекцій, плани семінарських занять та завдання на самостійну роботу, список рекомендованої літератури, орієнтовні питання до заліку чи іспиту, а також методичні вказівки до виконання реферативної роботи з навчальної дисципліни.

Вивчення курсу “Соціологія села” передбачає 54 години, в тому числі 22 години лекційних, 14 годин практичних занять і 18 годин самостійної роботи студентів (СРС), а також контрольну роботу та залік. Курс розрахований на ознайомлення студентів з потужним соціокультурним пластом історії українського села та особливостями становлення і розвитку соціології села, її значенням для розвитку самої соціології та соціальної роботи на селі. Усе це дає студентам змогу зрозуміти еволюцію суспільного розвитку щодо постійного розширення можливостей наукового пізнання та регулювання процесів аграрної реформи на селі на основі глибоких комплексних наукових досліджень, що у свою чергу позитивно сприятиме становленню наукового світогляду студентів, значно підвищить їхній фаховий, громадянський та культурний рівень.

Перелік і порядок засвоєння тем подано у наведеному вище тематичному плані курсу. Контрольні питання для перевірки знань одночасно є анованим змістом знань з основних проблем, якими повинен володіти студент у межах кожної теми.

Програма передбачає планування самостійної роботи студентів. Самостійна робота за своїм функціональним призначенням повинна залучити студентів до більш активної самостійної дослідницької роботи.

З цією метою передбачається лише той мінімум літератури, який може дати змогу студенту зорієнтуватися у проблематиці, для подальшої самостійної праці у бібліотечних каталогах, роботі з інформаційного пошуку необхідних джерел, їх систематизації. На нашу думку, це дало б змогу представити у науковій формі результати відповідей на питання, що заплановані у розділі самостійної роботи. До кожної лекції додається список додаткових запитань для самостійної перевірки знань.

Враховуючи, що студентам читають багато фахових дисциплін, де значна увага приділяється емпіричному рівню розвитку соціологічного знання, у курсі “Соціологія села” ці питання порушуються у зв’язку з необхідністю з’ясування особливостей використання методів збирання первинної соціологічної інформації в сільській місцевості.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН
дисципліни
“СОЦІОЛОГІЯ СЕЛА”

№ пор.	Назва змістового модуля і теми
1 2 3	Змістовий модуль I. Теоретико-методологічний Об’єкт, предмет, методи та мета курсу “Соціологія села” Історія формування предметної сфери соціології села Сільська територіально-поселенська мережа
4 5 6 7 8 9 10 11	Змістовий модуль II. Соціально-прикладний Сучасна демографічна ситуація та етносоціальні процеси на селі Соціальна структура, стратифікація та мобільність села Економічна соціологія села Соціальна сфера, уклад сільського життя та традиції народної культури Соціальні наслідки ринкової трансформації агровиробництва Соціологічні проблеми села Український селянин. Село за результатами соціологічного моніторингу Українське село в координатах соціологічного погляду
Разом годин: 54	

ЗМІСТ
дисципліни
“СОЦІОЛОГІЯ СЕЛА”

Змістовий модуль I. Теоретико-методологічний

***Тема 1. Об’єкт, предмет, методи та мета курсу
“Соціологія села”***

Соціологія села в системі соціологічного знання. Порівняльний аналіз предметних сфер соціології міста та соціології села. Глобальні та регіональні особливості сільської поселенської мережі, укладу життя, агровиробництва, соціально-демографічної структури та етнокультурних процесів. Об’єкт і предмет соціології села. Методи соціології села. Логіка курсу “Соціологія села”. Наукові, організаційні, правові, фінансово-економічні, інформаційні та соціальні чинники трансформації сільського життя.

Література [1–3; 16; 36]

Тема 2. Історія формування предметної сфери соціології села

Становлення і розвиток сільського господарства індустріальної та постіндустріальної доби. Стан аграрних відносин у XVI – першій половині XVII ст. Аграрна революція у другій половині XVII–XVIII ст. Аграрні реформи та розвиток сільського господарства у 60-х роках XIX – на початку XX ст. Земельні відносини і економічне становище селян на початку XX ст.: голодомори як соціальний наслідок колективізації в Центральній і Лівобережній Україні; сільське господарство Західноукраїнських земель. Індустріалізація сільського господарства: її позитивні та негативні наслідки. Агропромисловий комплекс незалежної України.

Література [1–4; 16; 17; 22]

Тема 3. Сільська територіально-поселенська мережа

Адміністративно-територіальний устрій сільської поселенської мережі.

Сільський двір. Сільська громада. Село і виселки, слободи, хутори.

Ґрунти, клімат, екологічне середовище, регіональна специфіка землекористування як чинники формування сільської поселенської

мережі. Земельні, водні та лісові ресурси. Використання ресурсного потенціалу. Порівняльний аналіз умов життя в регіональному контексті. Ціннісні орієнтації сільського населення.

Література [1–4; 16]

Змістовий модуль II. Соціально-прикладний

Тема 4. Сучасна демографічна ситуація та етносоціальні процеси на селі

Соціальна структура і демографічна ситуація села. Трудові ресурси та кадровий потенціал села. Зайнятість сільського населення та безробіття. Структура доходів сільської родини, стандарти життя сільського населення і бідність. Структура міграційних процесів сільського населення.

Література [1–4; 17]

Тема 5. Соціальна структура, стратифікація та мобільність села

Соціальна структура та соціальна стратифікація села. Верстви та соціальні групи. Висхідна та низхідна мобільність сільського населення. Стратегія відродження соціальної сфери та анемічні тенденції. Аграрні реформи як чинник трансформації соціальної структури села.

Література [1–4; 17]

Тема 6. Економічна соціологія села

Соціокультурні особливості становлення землекористування в Україні. Охорона сільськогосподарської праці та соціальна екологія села. Порівняльний аналіз мотивації до індивідуальної та колективної сільськогосподарської праці. Соціологічний аналіз форм власності та господарювання. Правові засади та економічні чинники роздержавлення та приватизації власності: середні та індивідуальні підприємства. Формування національного аграрного ринку і проблеми продовольчої безпеки України.

Фінансово-інвестиційні механізми ринкового регулювання агровиробництва. Диспропорція ціноутворення у промисловості та сільськогосподарському виробництві, шляхи її подолання. Соціаль-

на структура та соціальна стратифікація села. Верстви та соціальні групи.

Висхідна та низхідна мобільність сільського населення. Стратегія відродження соціальної сфери та анемічні тенденції. Аграрні реформи як чинник трансформації соціальної структури села. Земельні, водні та лісові ресурси. Трудові ресурси та кадровий потенціал села. Агропромисловий комплекс та його виробничі підсистеми. Соціологічні проблеми оптимізації управління та соціального захисту на селі.

Література [1–4; 6; 17; 19]

Тема 7. Соціальна сфера, уклад сільського життя та традиції народної культури

Поняття “соціальна структура села”. Соціальна інфраструктура села.

Механізм реорганізації об’єктів соціальної інфраструктури. Правові аспекти функціонування сільських населених пунктів. Власність як основа формування господаря на землі. Розвиток земельних відносин у період адаптації селян до ринку. Проблема суб’єкта соціального захисту. Глобалізація соціальної сфери села та трансформація укладу сільського життя. Народна культура і духовні цінності селянства. Відродження народного мистецтва, культурних традицій, релігії. Становище сільської інтелігенції. Соціальні проблеми сільської родини. Становище сільської жінки. Проблеми дитинства та сільської молоді.

Література [1–4; 15; 26]

Тема 8. Соціальні наслідки ринкової трансформації агровиробництва

Узагальнення світового досвіду відродження сільського господарства. Соціально-економічні та правові засади відродження агровиробництва в Україні: формування законодавчої бази та правової культури, науково-технічне, економічне забезпечення агровиробництва, формування цінового паритету в ринковому середовищі. Соціологічні проблеми оптимізації управління життєдіяльністю села. Стан виконання програм пріоритетного розвитку села та соціального захисту на селі. Проблема суб’єкта соціального захисту на селі.

Література [1–7; 13; 17; 31; 32; 36]

Тема 9. Соціологічні проблеми села

Міграція сільських мешканців до міста. Руруаризація як процес оселяння міста. Мотивація міграції сільського населення. Причини міграції: професійні, навчальні, побутові, престижні. Селянин як трудовий ресурс міста. Теорія аномії Є. Дюркгейма та Л. Арта.

Література [1; 3; 7; 11; 12; 14; 15; 25; 26; 29]

Тема 10. Український селянин за результатами соціологічного моніторингу

Формування нових особистісних якостей людини сучасного села.

Реформування соціальних відносин та формування на селі нових особистісних якостей українського селянина. Соціально-психологічні проблеми адаптації селянства до ринкових умов. Динаміка цінностей в українському селянстві. Життєві цінності та очікування селян. Рівень довіри до соціальних інституцій. Інститут сім'ї в умовах перехідного періоду. Показники соціокультурної ідентифікації селянства за віковими категоріями. Ставлення селянства до аграрної реформи за даними соціологічного моніторингу.

Література [1–4; 14; 16]

Тема 11. Українське село в координатах соціологічного погляду

Властивості сільського жителя. Типологія сільських поселень. Українські соціологи Л. Шепотько. І. Прокопа, О. Максим'юк про 12 типів сільських поселень. Соціально-політичні, економічні процеси, що сприяють розвитку традиційного життєвого укладу українського села. Адаптація українського села до нових соціально-економічних умов. Міграція сільського населення у місто. Позитивні зміни в українському селі. Реформа аграрної сфери в Україні.

Література [1; 3; 7; 11; 12; 14; 15; 25; 26; 29]

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Соціологія села в системі соціологічного знання.
2. Об'єкт, предмет та методи соціології села.
3. Соціальні функції та структура курсу соціології села.
4. Місце соціології села в системі соціологічного знання.

5. Становлення та розвиток сільського господарства постіндустриальної доби.
6. Аграрні відносини у XVI ст.
7. Соціальний зміст аграрної революції у другій половині XVII–XVIII ст.
8. Правові акти аграрної реформи у 60-х роках.
9. Зміст доктрини стратегії відродження соціальної сфери села.
10. Аграрні реформи як чинник трансформації соціальної структури села.
11. Основні чинники формування сільської поселенської мережі.
12. Соціологічний аналіз форм власності та господарювання.
13. Зміст понять “соціальна структура” та “соціальна інфраструктура села”.
14. Основні об’єкти соціальної інфраструктури.
15. Специфіка використання соціологічних методів у межах соціології села.
16. Верстви та соціальні групи сільського населення.
17. Висхідна та низхідна мобільність сільського населення.
18. Головні прояви процесу урбанізації в Україні.
19. Основні проблеми охорони сільськогосподарської праці та соціальної екології села.
20. Агропромисловий комплекс та його виробничі підсистеми.
21. Функції власності як основи формування господаря на землі.
22. Вкажіть значення народної культури і духовних цінностей селянства у відродженні України.
23. Сучасні проблеми соціального захисту сільського населення.
24. Основні соціальні проблеми становища сільської родини.
25. Характеристика соціального становища сільської жінки.
26. Основні проблеми дитинства та сільської молоді.
27. Специфіка використання соціологічних методів у межах соціології села.
28. Засоби адаптації методів соціологічного дослідження до потреб соціології села.
29. Напрями використання соціологічних методів у дослідженні актуальних проблем соціології села.
30. Охарактеризуйте основні етапи розвитку вітчизняної та зарубіжної соціології села.
31. У чому відмінності міського та сільського способу життя?
32. Проаналізуйте процеси в сучасному українському селі.

33. Що таке урбанізація? Охарактеризуйте основні теорії урбанізації.
34. Особливості урбанізації в Україні.
35. Сучасне місто як об'єкт соціологічного дослідження.
36. Міський спосіб життя: сутність та головні характеристики.
37. Сучасне село у соціологічному вимірі.
38. Теорії урбанізму та їх евристичні можливості.
39. Позитивні зміни у розвитку українського села.
40. Типології сільських поселень.
41. Трагедія українського села у 30-х роках ХХ ст.
42. Урбанізація як тенденція розвитку поселенської структури.
43. Соціологічні дослідження соціальних переміщень, способу життя.
44. Соціально-демографічна структура населення українського села.
45. Проблеми та суперечності сільського способу життя.
46. Процеси реміграції у 80–90-х роках ХХ ст.
47. Структура адміністративно-територіального устрою сільської поселенської мережі.
48. Ефективність використання ресурсного потенціалу (земельних, водних та лісових).
49. Соціокультурні особливості становлення землекористування в Україні.
50. Основні проблеми охорони сільськогосподарської праці та соціальної екології села.
51. Порівняльний аналіз мотивації до індивідуальної та колективної сільськогосподарської праці.
52. Характеристика структури доходів сучасної сільської родини. Стандарти життя родини.
53. Соціальний зміст аграрної революції у другій половині ХVІІ–ХVІІІ ст.
54. Правові акти аграрної реформи у 60-х роках ХІХ та на початку ХХ ст.
55. Земельні відносини та економічне становище селян на початку ХХ ст.
56. Індустріалізація сільського господарства.
57. Проблеми ефективності використання ресурсного потенціалу (земельних, водних та лісових).
58. Голодомор в Україні 30–40-х років ХХ ст.

ТЕМИ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ

1. Соціологія села в системі соціологічного знання.
2. Об'єкт, предмет та методи соціології села.
3. Соціальні функції та структура курсу соціології села.
4. Місце соціології села в системі соціологічного знання.
5. Становлення та розвиток сільського господарства постіндустріальної доби. Аграрні відносини у XVI – першій половині XVII ст.
6. Соціальний зміст аграрної революції у другій половині XVII–XVIII ст.
7. Правові акти аграрної реформи у 60-х роках XIX – на початку XX ст.
8. Земельні відносини та економічне становище селян на початку XX ст.
9. Індустріалізація сільського господарства.
10. Агропромисловий комплекс незалежної України та його основні виробничі підсистеми.
11. Структура адміністративно-територіального устрою сільської поселенської мережі.
12. Основні чинники формування сільської поселенської мережі.
13. Проблеми ефективності використання ресурсного потенціалу (земельних, водних та лісових).
14. Соціальна структура та демографічна ситуація сучасного села.
15. Трудові ресурси та кадровий потенціал українського села.
16. Характеристика структури доходів сучасної сільської родини. Стандарти життя родини.
17. Міграційні процеси сільського населення.
18. Соціальні процеси в умовах перехідного періоду та економічні тенденції у соціальній сфері.
19. Становлення та розвиток сільського господарства індустріальної доби
20. Основні риси розвитку сільського господарства постіндустріальної доби.
21. Стан аграрних відносин у XVI – першій половині XVII ст.
22. Зміст аграрної революції у другій половині XVII–XVIII ст. та її соціальні наслідки.
23. Характеристика аграрної реформи в XIX та на початку XX ст.

24. Сутність земельних відносин і економічне становище селян на початку ХХ ст.
25. Соціальні наслідки індустріалізації сільського господарства.
26. Структура адміністративно-територіального устрою сільської поселенської мережі.
27. Ефективність використання ресурсного потенціалу (земельних, водних та лісових).
28. Соціокультурні особливості становлення землекористування в Україні.
29. Основні проблеми охорони сільськогосподарської праці та соціальної екології села.
30. Порівняльний аналіз мотивації до індивідуальної та колективної сільськогосподарської праці.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. *Аграрна реформа в Україні (Соціологічна діагностика)* / В. Тарасенко, О. Москві, Н. Сараєва та ін. / За ред. В. Тарасенка. — К.: Ін-т соціології НАН України, 1998. — 214 с.
2. *Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку.* — К.: ІАЕ, 2002. — Вип. 5.
3. *Ален Ван Атта Доналд, Гончарук Олександр, Перотта Луїз.* Українське село на зламі століть. Соціологічний та антропологічний зріз. — К.: Скарби, 2001.
4. *Лановик Б. Д.* Історія господарства: Україна і світ: Підручник. — К.: Вища шк., 1995.
5. *Нова економічна парадигма формування. Стратегії національної продовольчої безпеки України у ХХ ст.* — К.: ІАЕ, 2001. — 638 с.
6. *Приватизація землі та організація колективних сільськогосподарських підприємств в Україні.* — Посібник. — 2-ге вид. — К., 2000.
7. *Реформування майнових відносин у підприємництвах АПК: Практич. посіб.* / За ред. П. Т. Саблука та ін. — К.: ІАЕ, 2001. — 614 с.
8. *Сільська молодь України в період політичних та економічних трансформацій: настрої, орієнтації, сподівання.* — К.: Академ-прес, 1998. — 168 с.
9. *Соціальна інфраструктура села.* — К.: ІАЕ, 2002. — 465 с.

10. *Соціальне становище сільської жінки в Україні.* — К.: Академпрес, 1998. — 136 с.
11. *Соціальні проблеми становища сільської родини в умовах розбудови незалежної держави України.* — К.: Академпрес, 1998. — 152 с.
12. *Соціально-економічні проблеми дитинства в сучасному українському селі.* — К.: Академпрес, 1998. — 136 с.
13. *Трансформація АПК України в ринкові умови.* — К.: ІАЕ, 2002. — 518 с.
14. *Українське суспільство на зламі століть: соціологічний та антропологічний зріз / За ред. Ю. І. Саєнка.* — К.: Ін-т соціології НАНУ, 2001. — 164 с.
15. *Українське суспільство. 1994–2004. Моніторинг соціальних змін.* — К.: Ін-т соціології НАНУ, 2004.
16. *Шатохін А. М. Соціологія села.* — К.: Наук. світ, 2001.

Додаткова

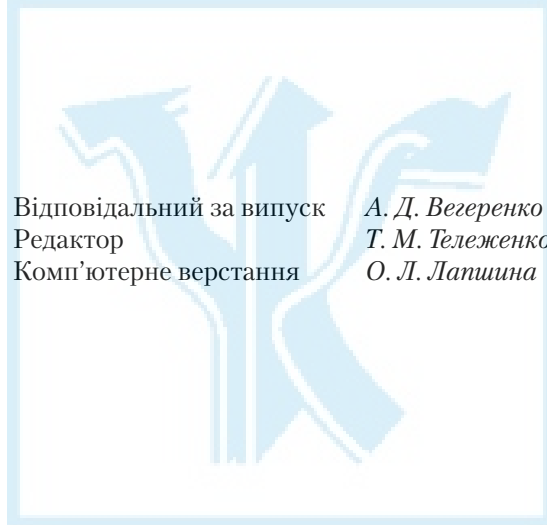
17. *Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку: Інформ.-аналіт. зб.* — К.: Ін-т аграрної економіки, 2000. — Вип. 4.
18. *Азізов С. П., Скутий В. М. Організація виробництва і аграрного бізнесу в сільськогосподарських підприємствах.* — К.: ІАЕ, 2001. — 834 с.
19. *Економіка і організація аграрного сервісу / За ред. П. О. Мосіюка.* — К.: ІАЕ, 2001. — 345 с.
20. *Ищенко О. І. Вдосконалення регіонального розвитку промислового виробництва.* — К.: 2001. — 252 с.
21. *Ковальчук Т. М. Оперативний економічний аналіз в управлінні агропромисловим виробництвом.* — К.: ІАЕ, 2001. — 520 с.
22. *Мороз О. Г., Злупко С. М. Українське селянство у першій половині ХХ століття (Трагедія і героїзм).* — Львів: Універсум, 1997.
23. *Основи аграрного підприємництва / За ред. М. Й. Маліка.* — К.: ІАЕ, 2000. — 582 с.
24. *Паювання сільськогосподарських земель та структурна перебудова в сільському господарстві України: Зб. зразків юрид. док. та матеріалів.* — К., 2000.
25. *Проблема обліку та аналізу в забезпеченні аграрних перетворень / За ред. П. Т. Саблука.* — К.: ІАЕ, 2001. — 206 с.

26. *Реформування соціальної сфери села: організаційно-методичні засади* / За ред. П. Г. Саблука — К.: ІАЕ, 2000. — 475 с.
27. *Розвиток секторів та товарних ринків України* / За ред. В. О. Точиліна. — Ужгород: ІВА, 2001. — 400 с.
28. *Сахацький М.* Проблеми відродження сільського господарства. — К.: ІАЕ, 2000. — 304 с.
29. *Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Реформування земельних відносин як процес відродження українського села: Зб. наук. праць; За матер. міжнар. конф. (м. Тернопіль). Вип. XXIII.* — Львів, 2000. — 584 с.
30. *Стратегія сільського розвитку: регіон Європи и центральної Азії* / Чаба Чаки, Лора Так, 2000. — № 32.
31. *Сучасні аграрні перетворення. Деякі оцінки і проблеми* / За ред. П. Саблука. — К., 1999.
32. *Фінанси в період реформування агропромислового виробництва* / За ред. М. Я. Дем'яненка. — К.: ІАЕ, 2002. — 645 с.
33. *Формування ринків матеріальних ресурсів АПК* / За ред. Г. М. Підлісецького. — К.: УАЕ, 2001. — 428 с.
34. *Ціноутворення в процесі реформування агропромислового комплексу України (1990–2001рр.)* / За ред. О. М. Шпичака. — К.: ІАЕ, 2002. — 499 с.
35. *Щербань В. П.* Організаційно-економічний механізм продовольчої безпеки регіону. — Суми: Виробництво “Козацький вал”. — 2000. — 588 с.
36. *Юрчишин В.* Сільське господарство України у порівнянні з іншими країнами. — К., 1997.

МАУП

ЗМІСТ

Пояснювальна записка.....	3
Тематичний план дисципліни “Соціологія села”	4
Зміст дисципліни “Соціологія села”	5
Питання для самоконтролю	8
Теми контрольних робіт.....	11
Список літератури	12

Відповідальний за випуск *А. Д. Вегеренко*
Редактор *Т. М. Тележенко*
Комп'ютерне верстання *О. Л. Лапшина*

МАУП

Зам. № ВКЦ-2975

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП